

САВКА Лариса Йосипівна

*вчителька історії, українознавства, правознавства Неполоковецького ЗНЗ І–ІІІ ст.
смт Неполоківці Кіцманського району Чернівецької області
(Звання – спеціаліст вищої категорії)*

Урок з українознавства для учнів 6 класу

Тема. Традиційні ремесла українців як творчість та господарська діяльність

Мета: розглянути традиційні ремесла українців, розширити знання про появу та особливості кожного з них, визначити їх роль та показати прояви творчості у виготовленні предметів побуту; розвивати інтерес в учнів до давніх ремесел через практичні навички, зустріч із майстрами, вміння здійснювати пошукову діяльність та застосування набутих знань з інших предметів; виховувати любов, повагу, захоплення творіннями рук своїх близьких.

Обладнання: «асоціативний куш», ремісничі вироби (сорочки, рушники...), солоне тісто, презентація (ковальство, золотарство), писанки, зображення інтер'єру житла, квіти, відрізок тканини.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку

Доброго дня! Привітайтеся з нашими гостями і сідайте.

2. Мотивація навчальної діяльності учнів

Вчитель: сьогодні у нас незвичне заняття. Ми проведемо його у нашому шкільному музеї. Слово «музей» має грецьке походження. Це установа, де зберігаються пам'ятки минулих часів. Залежно від предметів, які експонуються, музеї поділяються на історичні, археологічні, художні, краєзнавчі, етнографічні.

– В яких музеях ви уже побували? (Відповіді учнів)

У нас сьогодні склалася нагода побувати на екскурсії в етнографічному музеї, де зібрані предмети одягу, посуду, хатнього начиння, тобто вироби народних майстрів.

– Що об'єднує всі ці речі і як називається цей вид діяльності? (Відповіді учнів)

– Як ви думаєте, чому саме в музеї відбудеться наше заняття? (Відповіді учнів)

Тема нашого заняття – традиційні ремесла українців як творчість та господарська діяльність. Ви розширите свої знання, спробуєте себе у ролі ремісників і поділитесь знаннями, набутими з інших предметів. Тему запишіть, будь ласка, у зошит. Погляньте, скільки предметів нас оточують і кожен із них розкаже нам свою історію.

А допоможуть нам цікавіше провести наше заняття майстрині нашого села: ткаля Лупул Марія та вишивальниця Волошин М. І.

– На яких предметах ви вже знайомилися із ремеслами українців? (Історія, трудове навчання, образотворче мистецтво)

Тому допомагати мені буде вчитель образотворчого мистецтва Гоголь А. Є.

3. Основна частина

Вчитель українознавства: поряд із землеробством, скотарством та іншими

галузями господарства українці здавна займалися різноманітними ремеслами й промислами.

Вправа «Асоціативний куц»

За допомогою вправи «Асоціативний куц» давайте пригадаємо, які ви знаєте ремесла.

За цією схемою записуємо план, за яким і відбудеться наша екскурсія.

План

1. Гончарство
2. Ткацтво
3. Килимарство
4. Вишивка
5. Обробка металу
6. Деревообробництво
7. Писанкарство

1. Гончарство

Вчитель українознавства: до вашої уваги перша експозиція представлена гончарними виробами. Тут ви можете побачити глечики, макітри, горшки. Зникли давні міста, зітліли вироби з полотна, шкіри, вкрилися іржею вироби з металу, зате горщик, відкопаний археологами, промовляє до нас від імені безіменного. Гончарство – це один із найдавніших видів народного ремесла. Уже трипільські гончарні вироби свідчать про естетичний смак давніх гончарів, їхню високу майстерність.

– Як ви думаєте, з якого матеріалу їх виготовляли? (Відповіді учнів)

Глина за своєю природою досить пластична для формування цих предметів і є досить твердою після випалювання. Первісні гончарі формували вироби вручну, обліплюючи кошичок, камінь, дерев'яну форму скибками глиняної маси завтовшки в палець або скручували спіраллю стрічку глини.

Практична робота. Ми зараз з вами спробуємо зробити маленький горщик,

але для цього використаємо не глину, а солоне тісто, адже воно також пластичне. (Учні виконують завдання під керівництвом вчителів).

У 4 тис. до н. е. було винайдено гончарний крут, який давав змогу не лише збільшити випуск продукції, а й полішити її художній рівень. (Показ виготовлення глечиків через презентацію).

У гончарстві сьогодні розрізняють чотири групи виробів: посуд різноманітного призначення (*горшки, миски, глечики, макітри, горнята*), сакральні предмети (*хрести, ікони, свічники тощо*), іграшки, предмети для обладнання житла (*кахлі, вази тощо*). Для приготування страв виробляли переважно дешевий і зручний сірий посуд.

Вчитель Гоголь А. Є.: погляньте на ці гончарні вироби, що ще вони можуть нам розказати? (Відповіді учнів). Це говорить про їх творчий підхід до виробу та естетичний смак.

– Який орнамент тут зустрічається? (Відповіді учнів)

Прямі і хвилясті лінії, заглибини, кружечки, зубчики – цей орнамент називається геометричний і його наносили надряпуванням. Зображення листочків, квітів, гілочок називається рослинний орнамент, і тут вони розписані спеціальною фарбою – емаліями.

Осередками керамічного виробництва, зокрема в Західній Україні, є Косів, Коломия, Ужгород, Хуст та ін. На сьогодні гончарство суттєво занепало, більшість його центрів припинили своє існування.

Вчитель українознавства: з гончарними виробами пов'язана велика кількість обрядів і звичаїв, насамперед магічних. Це і розбивання горщика під час хрестин, весілля, похорон, і виставлення

горщиків на тин для захисту від посухи тощо. Приїзд у село гончара віщував дівчатам швидке одруження.

2. Ткацтво

Наступна експозиція представлена сорочками, рушниками, скатертями, килимами. Потреба людини у тканинах для вбрання, оздоблення житла і господарських потреб зумовила масове їх виготовлення в домашніх умовах. Цей вид ремесла називається ткацтво – одне із найдавніших ремесел, яким займалися українські жінки. Як ткацьку сировину використовували льон, коноплі та вовну, а на поч. ХХ ст. стали застосовувати й нетрадиційні види сировини: бавовняну та паперову пряжу.

Процес перетворення льону чи конопель у нитки для виготовлення тканини потребував багато часу, зусиль та спеціальних пристроїв, які представлені в цій експозиції.

За призначенням тканини поділялися на три групи:

для одягу (натільне вбрання (сорочка, хустка), поясний одяг (гачі, горбочка), верхній одяг (сердак));

для інтер'єру (скатерті, рушники, покривала);

для господарського призначення (мішковина).

Із розвитком легкої промисловості необхідність у домашньому виготовленні тканин відпала. Але традиції народного художнього ткацтва й до сьогодні збереглися. В Чернівецькому краєзнавчому музеї експонуються сорочки нашого району.

3. Вишивка.

Вчитель українознавства:

– Що спільне між сорочками та рушниками? (Вони оздоблені вишивкою). Отже, основна функція

вишивки – оздоблення одягу і тканин для обладнання житла.

– На яких ще предметах одягу ми можемо побачити вишивку? (Цурканках, хустках, кожухах)

Використання вишивки в оздобленні одягу мало також оберегову функцію, вона, за народними віруваннями, оберегала людей від «поганого» ока та злих духів.

Інтерв'ю із жителькою селища Волошин М. І.

– Пані Марія, розкажіть про своє захоплення вишивкою. Як Ви почали вишивати?

– Як Ваші сорочки потрапили за кордон?

– Який орнамент Ви використовуєте при вишиванні?

4. Килимарство.

Вчитель українознавства: одна із галузей ручного ткацтва – килимарство. З найдавніших часів килими служили людині для утеплення і прикрашання житла. Килимами завішували стіни, покривали скриню, стіл, ліжко, підлогу, використовували у весільних і похоронних обрядах. Цей килим, наприклад, був для нареченої як придане.

Розповідь Лупул Марії

– Які особливості виготовлення килимів? Покажіть, будь ласка, сам процес ткання.

– Які візерунки Ви найчастіше використовували?

Вчитель українознавства: килимарський промисел в Україні був особливо розвинутий на Полтавщині, Харківщині, Київщині, Чернігівщині, Поділлі та суміжній території Волині, а також у Галичині. Орнамент робили переважно рослинний, у Західному регіоні – геометричний.

– То які функції виконували килими, ліжники, доріжки? (Для утеплення та щоб прикрасити житло). Тут чи не найбільше проявляється творчість майстринь у поєднанні кольорів та орнаменту.

– Звідки стільки кольорів накопили давні майстри, звідки черпали натхнення та орнамент? (Від природи)

5. Деревообробництво

Колись у кожній хаті жінка вміла ткати і вишивати.

– А яким ремеслом займалися чоловіки?

– Які предмети виготовляли з дерева?

З дерева виробляли посуд, знаряддя праці, господарське хатнє начиння. Пізніше виникли досконалі техніки із застосуванням багатьох інструментів, на основі яких розвинулись такі ремесла, як бондарство, стельмаство, столярство, теслярство, ложкарство.

Гра «Заплутані ходи»

Знайдіть предмети, які виготовляють ці ремісники.

Бондар (бочки, ступки), стельмах (вози, сани), тесля (будівництво житла), столяр (скриня, стіл, мисник, лави), ложкар (ложки, миски).

Найтоншу роботу по дереву виконували різьбярі. Різьблення – народне мистецтво, яке розвинулось з деревообробних ремесел як допоміжне. Від прикрашання хати, воза чи саней до шедеврів народного мистецтва – різьблених меблів, скринь, топірців, шкатулок тощо – пройшло різьбярство довгий шлях, доки не виділилося в окреме ремесло. Різьбярі застосовували методи випалювання, випилювання, художньої різьби для нанесення візерунків на вироби, які, крім утилітарного призначення, мали й естетичні функції.

6. Обробка металу

До наших днів у найкращому стані збереглися вироби з металу.

Міні-проект, виконаний учнями

Учень 1. Найважливішим і найпоширенішим ремеслом, пов'язаним з обробкою заліза, було ковальство. На Русі існувало понад 16 ковальських ремесел, асортимент із заліза і сталі був також надзвичайно широкий. Це зброя, знаряддя праці, ремісничі інструменти, кінська зброя, предмети домашнього вжитку і побуту, прикраси і елементи одягу.

У XVIII–XIX ст. майже в кожному селі були розташовані, як правило, на околиці *кузні*. Селяни з великою пошаною і водночас із певною упередженістю ставилися до ковалів як до чарівників, що володіють складним і таємничим мистецтвом перетворення металу на ті чи інші речі. В них бачили захисників від нечистої сили, «ковалів людської долі». Кузня на селі звичайно була місцем зібрання чоловіків, своєрідним клубом.

Учень 2. Ковальський промисел в Україні існував аж до середини нашого століття, але майстри Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода продовжують традиції давніх ковальських ремесел у своїх декоративних решітках, свічниках, в оформленні інтер'єрів, садиб. На сьогодні набуло поширення виготовлення кованих воріт, огорожі.

Учень 3. Золотарство. З розвитком обробки металів у XV–XVI ст. від ковальства відокремилася виготовлення ювелірних виробів (*золотарство*). Золотарство – обробка благородних металів: золота, срібла та ін. – на території України бере свій початок з докиївської доби. Стародавні браслети, сережки, діадеми, медальйони, ланцюжки, персні ще й тепер вражають незрівнянною красою,

ажурністю, досконалою вишуканістю. Їх по праву можна назвати шедеврами світового мистецтва.

Осередками золотарства були здебільшого великі міста – Київ, Чернігів, Харків, Львів, Ніжин, хоча траплялися золотарі і по селах, особливо на Гуцульщині. З кінця XIX ст. золотарство в Україні почало занепадати, частково зберігаючись лише у невеликих містечках та в Карпатах. Лише останнім часом воно починає відроджуватися. Золоті та срібні прикраси і сьогодні є невід’ємним аксесуаром кожної жінки.

7. Писанкарство

Вчитель трудового навчання Гоголь А. Є.:

– Атрибутом якого свята є кошик?

Тому ми не можемо залишити поза увагою такий вид промислу, як писанкарство. Це унікальне українське мистецтво, пов’язане водночас і з віруванням, і з міфологією, і з обрядами.

Яйце завжди було загадкою для людини: неживе, воно давало початок новому життю. Тому його почали вважати символом самого життя, уособленням чарівної сили добра. Писанка тісно пов’язана із світлим святом Христового Воскресіння.

– Які легенди ви знаєте про писанку?

Розповіді учнів.

Дарувати писанку означає бажати щастя, здоров’я, доброї вдачі, адже символи та кольори писанок мають своє значення.

– Які є писанки за способом виготовлення? (Крашанки, писанки, дряпанки, крапанки, мальованки)

– Які традиції пов’язані із процесом виготовлення писанок?

Розповіді учнів. Яйця для писанок збирали від курки-молодки. Писанкарка

завжди має сідати до написання писанок у хорошому настрої та святковому одязі. Писали їх зранку, до схід сонця, коли до хати ніхто чужий не заходив. А якщо хтось зайде, писанкарка примовляла і ховала писанку:

Сіль тобі в очах,

кремінь тобі в зубах,

як не шкодить земля воскові,

так хай не шкодять твої очі писанкам.

Ми з вами на гуртку розписували писанки. Опишіть, які символи ви обрали і що вони означають?

Розповіді учнів.

Вчитель: мистецтво писанкарства і нині поширене в усіх регіонах України. Але для кожного регіону характерні свої особливості. Так, наприклад, для Наддніпрянщини характерний рослинний орнамент, на Прикарпатті зустрічається геометричний малюнок. Оригінальний орнамент писанок не тільки чарує своєю вишуканістю, мініатюрністю, гармонією колориту, він несе прадавні символи світорозуміння і природи, єднає з традицією минулого. Українська писанка в світі є символом нашого народу.

Вчитель українознавства: з другої половини XIX ст. народні ремесла і промисли в Україні починають занепадати, не витримуючи конкуренції зі зростаючою промисловістю. Діапазон сучасних ремесел і промислів значно звузився, але ті їхні види, що збереглися до сьогодні, розвиваються як важливі складові декоративно-прикладного мистецтва, що задовольняють здебільшого художні запити населення.

3. Закріплення матеріалу: заповнення «асоціативного куща»

Вчитель українознавства: Я називаю ремісничі предмети, а ви відповідно вставляєте до «асоціативного куща»

(кахлі, вази, горботка, сорочка, коц, верета, кожух, підкови, мисник, стіл, серезки, крашанка, ступка, віз, житло, серп).

Вчитель трудового навчання Голь А. Є.

Вправа «Дизайнери». Уявіть, що зникли усі кольори, візерунки. Перед вами інтер'єр житла українців ХІХ–ХХ ст.

– Яке враження він на вас справив?

Ваше завдання – проявити свою творчість і прикрасити предмети інтер'єру нашої кімнати. Перед цим пригадаємо, які візерунки використовували для оздоблення. (Рослинний, зооморфічний та геометричний)

Гончар отримує *гличик*, ткач – *скатерть*, килимар – *килим*, вишивальниця – *рушник*, коваль – *підсвічник*, столяр – *лаву*, різьбяр – *скриню*.

Закріпіть свої вироби на малюнку.

– Які зміни відбулися?

Отже, предмети, які виготовляли ремісники, мали не тільки практичне значення, але і художнє, естетичне. Через

ці предмети народ проявляв свою творчість, надаючи своїм речам художньої виразності, оригінальної форми, своєрідності.

Вчитель українознавства. Вправа «Настрій уроку»:

– Вам сподобався урок ?

Тоді виберіть квітку і закріпіть її на цьому полотні.

– Що це вам нагадує?

У нас вийшла хустка настрою нашого уроку. Як хустку передавали від роду до роду, так і я хочу, щоб це сяйво у ваших очах ніколи не згасало, а бажання продовжувати творити красу навколо себе передавалося від батька до сина, від матері до донечки.

На цьому наш урок завершено. Дякую за увагу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтернет-ресурси.
2. Свідчення місцевих майстрів.
3. Г. Лозко. Українське народознавство. Київ, 2004.

DOI: 10.30840/2413-7065.1(70).2019.164501

ГРЕБЕНЬ Віра Валеріївна

вчителька української мови та літератури Білоцерківської гімназії № 2 Київської області (Звання – вчитель-методист)

Урок з українознавства для учнів 6 класу

Тема. Урок-подорож «Чумацький Шлях» (підсумковий урок у кінці року)

Мета:

– повторити та узагальнити знання учнів з розділів «Я – українець», «Мій український народ», «Моя держава – Україна», зокрема, про календарно-обрядове коло українців як святотворення, складові особистості, (моральний вибір, мова...), традиційні ремесла українців

(предмети побуту, глиняні вироби, витинанки...), народну пісню, українське лицарство (козацтво);

– сприяти вихованню в учнів любові до свого народу, своєї держави, бажанню вивчати та зберігати традиції і звичаї українців, збагачувати та удосконалювати своє мовлення;

– сприяти розвитку творчих здібностей учнів, почуття гумору, спритності,